

ТРАДИЦИЈА И КУЛТУРНО ЗАОСТАЈАЊЕ

Сажетак. Свака традиција је моћно средиште кристализације, кумулације и стабилизације друштвеног искуства. Она задовољава одређене људске потребе и ту управо лежи најдубљи основ њене снаге и обавезности. Традиција прелази у традиционализам и утиче на културно заостајање кад појединци почињу да налазе најпотпунију сигурност и безбедност у њој. Тад се најчешће заборавља да је традиција најбољи избор из историје. Све то утиче на појаву отпора према иновацијама и продуктивном критичком мишљењу. У раду ће бити анализиран проблем проучавања традиције као деловања, мишљења и веровања који се најчешће тумачи статички. Традиција се тада замишља у једном блоку, као неко чврсто, круто и стабилно стање и најчешће се, по систему контраста, упоређује са модернизацијом и иновативним процесима.

Кључне речи: традиција, културно заостајање, иновација, модернизација, затворена заједница

Свако разматрање културе треба да полази од интегралне људске праксе. Савремено друштво је у високој мери издиференцирано и нема више хомогени карактер. Као што је запазио Данијел Бел, друштво представља сложену артикулацију три одвојена подручја: *техноекономског, политичког и културног*, који се руководе различитим принципима. Међутим, култура није епифеномен и безначајни додаток, већ интегрални део свеукупног друштвеног развоја. Постоје специфични путеви културног развоја, али разматрање развоја у култури, као што смо већ истакли, не може почивати на супротности између економског и културног.

Традиција је све оно што смо ми изабрали из прошлости као истинску вредност: традиција је најбољи избор из историје! Она је *све што је добро речено и урађено*. Традиција је оно што је издржало промену на вековним искуствима људи и обезбедило себи место у свести садашњих и будућих поколења: проверен начин боравка човека у свету и развијање његових умних снага.¹

* Проф. др Драган Коковић и Душан Ристић су са Одсека за социологију Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду.

¹ Ђ. Шушњић, *Образовање и васпитање за дијалог и толеранцију*, предговор за књигу Д. Коковића *Социологија образовања*, Нови Сад, 2000.

Традиција није само прошлост, она је и садашњост у којој је живо присутна прошлост и призвана будућност.

Било је покушаја и тенденција да се о култури мисли само као о нечему што су генерације људи изграђивале током ранијих периода у историји, о нечему што се преносило као неки ритуални предмет генерацијама данашњице. Међутим, било би сасвим погрешно ићи у супротну крајност и сугерисати да се у овом тренутку поседује нешто што је само по себи довољно и што се лако може разумети, без указивања на историјски контекст. То би, у ствари, значило одстрањивање најобимније компоненте или димензије културе.

Без обзира на нијансе присутне у истраживањима традиције, та реч је сачувала првобитно значење *устаљених понашања која се понављају и обнављају*. Традиција води порекло од латинске речи *traditio*, што значи *предаја, предање*, а у пренесеном смислу означава све оно што се *преноси са генерације на генерацију* као регула или, уопште, као остварење људског духа. *Функција традиције јесте да стабилизује и кристализује културно искуство*. У извесном смислу традиција је само *друго име за поредак, правилност и постојаност*. Мада је утемељена у дуготрајном понављању извесних образаца понашања, корен традиције треба тражити у основној човековој онтолошкој структури, јер „*најдубљи основ њене снаге и обавезности може бити само у томе што задовољава неке људске потребе*. Могли бисмо рећи да је традиција неопходни услов човековог живота, да је потреба за традицијом у извесном смислу насушна људска потреба и да свака традиција крчи пут до људских срца што их у исти мах *ослобађа и заробљава*“.²

Традиција се најчешће истражује у оквиру статичког модела. Поменути статички модел традиције може се приказати у облику следећих варијабли:

- ◆ Став према процесу производње као према нечему статичном;
- ◆ Поверење само у искуство (потцењивање идеја и интелектуалног рада);
- ◆ Превласт социјалног простора над радним;
- ◆ Статус на основу социјалних критеријума, социјални а не радни пут за постизање друштвеног и економског успеха;
- ◆ Низак степен социјалне експанзије и покретљивости (затворене мале заједнице, друштва и културе које су добро интегрисане али се тешко интегришу са другима);

² М. Ђурић, *Стихија савремености*, Београд, 1972, стр. 118. Прихватање традиције не значи да се одувек тако живело, него је чисто практично осведочење „да и под новим условима наслеђени културни облици представљају најбољи ослонац у решавању свих важних друштвених питања. Додуше, на тај начин се, у неку руку, напушта строго конзервативно животно опредељење и уносе извесни рационални елементи у односу према друштвеној стварности“ (*исто*).

◆ Притисак према конформизму унутар заједнице и неприхватање компромиса изван ње.

Свака традиција је моћно средиште кристализације, кумулације и стабилизације друштвеног искуства. Она задовољава одређене људске потребе и ту управо лежи најдубљи основ њене снаге и обавезности. Традиција прелази у традиционализам и утиче на културно заостајање кад појединци почињу да налазе најпотпунију сигурност и безбедност у њој. Тад се најчешће заборавља да је традиција најбољи избор из историје. Све то утиче на појаву отпора према иновацијама и продуктивном критичком мишљењу. У раду ће бити анализиран проблем проучавања традиције као деловања, мишљења и веровања који се најчешће тумачи статички. Традиција се тада замишља у једном блоку, као неко чврсто, круто и стабилно стање и најчешће се, по систему контраста, упоређује са модернизацијом и иновативним процесима.

Процеси развоја и модернизације захтевају не само технолошки, већ и цивилизацијско-културни прогрес, који захтева активирање свих расположивих интелектуалних могућности. Друштвена акција у превладавању културног заостајања треба да узме у обзир већ постојеће потенцијале – који су били потискивани – а затим да пројектује културно-мотивацијске моделе. При томе не треба заборавити специфично културно наслеђе и традицију, као и чињеницу да културни империјализам Запада не представља јединствен развојни процес.

Једна од функција споменуте друштвене акције је да обезбеди што мање **културно заостајање**, да се старе културе прилагоде новим условима, како би појединци унутар друштва могли да држе корак са технолошким променама. Кад култура почиње да се мења, промене се не дешавају подједнако на свим пољима и у свим областима друштвеног наслеђа. Неки се делови мењају брже од других и када дођу у међусобни однос, различити нивои промена производе напетост између неједнаких делова. Део који се најспорије мења улази у поље културног заостајања. У теоријама културне промене често се спомиње *cultural lag*, а код нас се уобичајено преводи као **културно заостајање**. Међутим, реч је заправо о томе да у процесима промене културе обично долази до раскорака између културних елемената: при том се може чинити да је култура која је технолошки јача уједно и виша, а технолошки заосталија нижа. Али, као што су многа истраживања показала, то је спорно, јер је питање **могу ли технологија или економија бити једини индикатори културне и друштвене промене**.

Зато има мишљења да је боље говорити о **културном јазу** или култуном раскораку, него о културном заостајању. Најбољи метод успостављања боље интерпретације јесте мењање и прилагођавање дела који заостаје. Модерна технологија се мења веома брзо и ствара значајне промене са којима се многе друштвене институције још нису ухватиле у коштац.

Анализа важних, савремених друштвених проблема, показује да знатан део наше друштвене дезорганизованости произилази из нерегуларних промена у оквиру културе.

Нови развојни и модернизацијски процеси захтевају не само економски и технолошки, већ и цивилизацијско-културни прогрес, који ће бити постављен на основама модернизације (тржиште, политички плурализам, цивилно друштво, итд.). Он захтева активирање свих расположивих, а посебно интелектуалних могућности и потенцијала.

Овде мислимо на друштвену (не политичку!) мобилизацију у којој ће два покретача имати све већи значај – **предузетништво и знање**. **Оба су тесно повезана са културно-мотивацијским моделима**, заснованим на инструменталном деловању и рационалности. Друштвена модернизација означава **превађавање културног дефицита**, најпре мобилизацијом и стимулацијом већ постојећих потенцијала, који су до сада били потискивани, а затим социјализацијом и институционализацијом таквог културно-мотивацијског модела у којем би предузетништво и знање дошли у први план.

При свему томе, не треба заборавити на специфично културно наслеђе и традицију, као и на чињеницу да конвергенција и 'позападнавање' представљају јединствен развојни процес.

Културни развој је недељив од општег развоја и представља у најширем смислу хуманистички садржај рада и живота, њихово осмишљавање и оплемењивање, меру стварног историјског напретка.

Има озбиљних упозорења да се расправе о развоју морају најпре провести у епистемолошкој равни и утврдити да ли су појмови промена, развој, идентитет, култура, заиста оперативни, или су искоришћени, истрошени, чак и застарели.

Критика културе треба да има у виду целовитост, интегралну људску праксу. Савремено друштво је у високој мери издиференцирано и нема више хомогени карактер. Као што је запазио Данијел Бел, друштво представља сложену артикулацију три одвојена подручја: *техно-економског, политичког и културног*, који се руководе различитим принципима. Међутим, *Култура није епифеномен и безначајни додаток, већ интегрални део свеукупног друштвеног развоја*. Постоје специфични путеви културног развоја, али разматрање развоја у култури, као што смо већ истакли, не може почивати на супротности између економског и културног.

Историја културе је најбоље сведочанство једне уочљиве појаве у погледу културних вредности које су, најчешће, упорно **прокламоване, али нису увек живљене**. Свест о сопственим културним вредностима често је недостајала, а све то је утицало на сигурност, мотивацију, достојанство и идентитет људи. Култура се најчешће схватала као духовност која укључује

уметничко стваралаштво, уметничка и историјска дела, галерије, позоришта итд. Схваћена у ширем смислу, култура није само гомилање знања, већ део интегралне праксе, задирање у економију, науку и образовање, обичаје и веровање, комуницирање, вредности и обрасце понашања. Уочена је и забрињавајућа дистанца између економске рационалности и културних вредности.

У расправама о културном развоју видљиве су разлике између истраживача који под културом подразумевају начин живота једне групе и оних који су склони да на културу гледају као на релативно засебно подручје или сектор одређених делатности. У првом случају културни развој се посматра као вишедимензионална појава која обухвата развој многобројних подручја у начину живота људи. Култура је у непосредној зависности од економског живота, али економске чињенице и институције постоје само уз помоћ културних вредности; то значи да је покушај да се одвоје колективни економски циљеви од њихове културне околине осуђен на неуспех.

Ниједан од темељних економских појмова се не може замислити до краја, ако се укину његови културни темељи. Димензија развоја, схваћена у овом смислу, претпоставља да култура проистиче из животне средине. Између културе, која је распрострањена у једној животној средини и појединца, који у њој учествује, постоји директна веза.

Нема сумње да истинска култура *мора поседовати еманципаторска својства* и бити трајни процес хуманизације који доприноси богатству људске природе. Култура делује тако да се негира, превазиђе дато, створи нови, бољи, хуманији друштвени и људски живот. Функција интеграције постојећег и могућности новог и значајног – који негирају типизирано стање и прекорачују хоризонт уобичајеног на путу ка напреднијем и слободнијем друштвеном облику – представљају два момента културног процеса. Континуитет у развоју културе, у ствари, је процес у коме наслеђе чини делотворну подлогу за нова остварења и домете.

Данашња култура не поседује виталност да човека укључи у процес интегралног развоја. Све ово је утицало да, у првом плану, треба поспешивати:

- ◆ *културну димензију развоја;*
- ◆ *афирмацију културног идентитета;*
- ◆ *ширење партиципације у култури и,*
- ◆ *културну сарадњу и комуникацију међу народима и културама.*

Проблем културе је њено заостајање за другим подручјима друштвеног живота. То се дешава онда, када култура не може да држи корак са технолошким променама, па се *културно заостајање јавља као ограничавајући фактор модернизације и транзиције*. Овде се имају у виду различите вредносне оријентације и цивилизацијске навике у прихватању технолошких иновација. Успешна модернизација се постиже у друштвима која су тради-

ционалне културне елементе прилагодила захтевима савременог развоја. Друштва која то нису учинила, показала су се мање успешним у развоју.

Политички систем је производио круте институционалне структуре; крутост система је спречавала даље процесе модернизације, а огледала се у:

♦ *Систем не осигурава континуирани развој и саморепродукцију.* То је најочигледније у привредној сфери, где је он све више завистан од западне технологије и капитала. Поред тога постаје све мање успешан на пољу ефикасности, улагања и продуктивности.

♦ *Систем није у стању да апсорбује друштвене промене и конфликте* који произилазе из друштвеног развоја или почетног процеса модернизације. Другачије речено, он није био у стању да реагује на повећану унутрашњу сложеност већом институционалном флексибилношћу и диференцијацијом.

♦ *Систем није био у стању да се суочи са изазовима сложеније и развијеније средине.*

Земље које прихватају модернизацију, нужно пролазе кроз одређене кризе које се огледају у следећем:

1. конфликт између аутономних или привилегованих група и друштвених институција (криза 'пролазности');
2. борба за превладавање регионалних, етничких или религиозних разлика (криза интеграције);
3. превладавање племенских традиција из времена конституисања и образовања нација (криза идентификације);
4. укључивање раније непривилегованих друштвених група и слојева у политички живот (криза учешћа);
5. проблем прерасподеле друштвеног производа (криза расподеле).

Никако не треба испустити из вида становишта да *прогресивистички оптимизам*, који поздравља напредак модернизације и даје предност свему што је ново, а против је застарелих остатака прошлости, *може бити најопаснији непријатељ истинског развоја и друштвених покрета.*

Да је модернизација још увек парцијални процес, сведоче нам и слогани који су у свакодневной употреби: 'деформисана модернизација', 'слом модернизације', 'контрамодернизација', итд. *Слом досадашњих социјалистичких система и њихов прелаз у тзв. постсоцијалистичку фазу развоја, тумачи се помоћу теорија модернизације.*

Свака промена мора укључити културно процењивање. Образац наслеђене културе јединствени је садржај културе, као и културе будућности. Цео комплекс друштвених односа је део овог културног обрасца и једино потпуна свест о томе шта тај образац имплицира. Промене било које врсте веома су болне за многе људе који су успоставили сопствене норме, стандарде и појмове о стабилности. За неке, друштвена промена може значити растројство, дезорганизацију, дезоријентацију, неуротично искуство, чак и отворен сукоб. У таквој ситуацији може доћи до драстично промењене скале вредности и морала, до њиховог поремећаја, изокретања, разарања и слома.

Литература

- Bell, D. (1978). *The Cultural Contradictions of Capitalism*. New York: Basic Books Inc.
- Ђурић, М. (1972). *Стихија савремености*. Београд: СКЗ.
- Коковић, Д. (1993). *Заборањена култура*. Нови Сад: Светови.
- Коковић, Д. (1997): *Пукотине културе*. Београд: Просвета.
- Morli, D.; Robins, K. (2003). *Britanske studije kulture*. Београд: Геопоетика.
- Rihtman-Auguštin, D. (1984). *Struktura tradicijskog mišljenja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ogburn, W. F. (1957). Cultural Lag as Theory. *Sociology and Social Research* 41: 167–174.
- Франк Т. (2003). *Освајање кула – Бизнис, култура, контракултура, успон хип конзумеризма*. Нови Сад: Светови.
- Харисон, Л.; Хантингтон, С. (2004). *Култура је важна*. Београд: Плато.
- Цветичанин, Б., Швоб-Ђокић, Н. и Јелић, Ј. (1982). *Култура и нови међународни економски поредак*. Београд: Југословенска комисија за сарадњу са Унеском.
- Шушњић, Ђ. (2000). „Образовање и васпитање за дијалог и толеранцију“ – Предговор. У: Д. Коковић. *Социологија образовања*. Нови Сад: Матица српска.